

Toespraak op de 4^e St Maarten Conferentie 'Diaconie met passie' te Drachten op zaterdag 8 februari 2014, door Jan Eerbeek, oud-hoofdpredikant ministerie van Veiligheid en Justitie en oud-voorzitter van Exodus Nederland

Thema van de toespraak: 'De samenleving kan niet zonder de passie van de kerk'

'De samenleving kan niet zonder de passie van de kerk' is het thema van mijn verhaal. Ik vat 'kerk' op als kerkgemeenschap en niet als instituut. Pastoraat en diaconaat liggen in mijn benadering dicht tegen elkaar aan.

Ik benader dit thema vanuit mijn ervaringen in het justitiepastoraat en in het nazorgpastoraat. Ik ben een kleine twintig jaar gevangenispredikant geweest en 15 jaar hoofdpredikant bij het ministerie van veiligheid en justitie.

In 1981 richtte ik Exodus op, een nazorgprogramma voor ex-gedetineerden.

Exodus is als een samenwerkingsproject ontwikkeld van de rooms-katholieke en protestantse kerken.

Als beginnend predikant trof het me hoe mensen gevangenis in en gevangenis uit gingen. En ook dat in toen de zwaarste gevangenis de eerste jeugdigen al in een zwaar gesloten regiem terecht kwamen. Ik kon daar niet onaangedaan bij blijven. Alles in mij riep om daar iets aan te doen.

Met een paar vrijwilligers uit Scheveningen begonnen we zonder een cent een opvangplaats onder een flatgebouw. Met steun van de kerk is dat eerste begin uitgegroeid tot een grote Exodusorganisatie waar per jaar 450 ex-gedetineerden in 11 huizen verspreid over het land worden opgevangen, en met 1800 vrijwilligers.

Om de maatschappelijke betekenis van de kerkgemeenschap te illustreren vanuit mijn ervaringswereld, ga ik in deel 1 van mijn verhaal iets laten zien van de meervoudige problematiek van gedetineerden.

In deel 2 kijk ik breder maatschappelijk naar mechanismen in instituties en in hulpverlening die sociale uitsluiting van mensen tot gevolg hebben .

In deel 3 laat ik zien wat de passie van de kerk concreet aan de samenleving te bieden heeft. Door alles heen vlecht ik een concrete casus.

Daar begin ik nu mee.

Ik ontmoette Selmon voor het eerst in het huis van bewaring in Scheveningen toen hij 23 jaar was. Dat is 30 jaar geleden. Hij was zwaar verslaafd en hij ging uit stelen om aan zijn dope te komen.

Selmon was met goud behangen. In z'n mond, als hij lachte dan blonk het je tegemoet, en om z'n nek hing een zware gouden ketting. Hij kon bijna niet meer rechtop lopen van al dat goud. Hij zat altijd in de kerk en in de gespreksgroep. Ook kwam hij iedere week langs voor een gesprek. Selmon was heel luidruchtig, maar ook heel betrokken.

Vol met plannen om als hij vrijkwam iets van zijn leven te gaan maken. 'Nooit meer de bajes in, dominee!'

Maar iets opbouwen voor mezelf.' Ik was ervan overtuigd dat hij dat ook wilde. Maar altijd als hij buiten kwam, viel hij snel weer terug in zijn oude gedrag.

En dan zag ik hem weer in het huis van bewaring.

Zo ging hij 'gevangenis in en gevangenis uit', meer dan twintig jaar lang. Zijn ouders, die hem bleven steunen, vonden het vreselijk.

In welke gevangenis hij ook zat, Selmon bleef contact met mij houden.

Als ik wel eens met een hulpverlener over hem sprak, was er eigenlijk niemand meer die nog enig geloof in hem had. 'Misschien is hij wel geboren voor de criminaliteit', zei iemand mij eens.

1. Meervoudige problematiek

Bij veel gedetineerden is sprake van meervoudige problematiek, op persoonlijk en maatschappelijk gebied.

Op het persoonlijke vlak gaat het onder meer om achterstanden in persoonlijke ontwikkeling, in relationele en sociale vaardigheden en in scholing, onvermogen tot het kunnen voeren van een eigen huishouding, instabiliteit in de dagelijkse levensverrichtingen, verslavingsproblematiek, problematiek met betrekking tot het omgaan met de eigen religieus-culturele achtergrond, motivatie- en zingevingsproblematiek, het ontbreken van duurzame significante contacten, eenzaamheidsproblematiek.

Bij de maatschappelijke voorwaarden gaat het om het ontbreken van werk, het ontbreken van huisvesting, het sociaal milieu, het ontbreken van voldoende steunende contacten, het strafblad, onvoldoende toegankelijkheid van bestaande voorzieningen.

Veel persoonlijke en maatschappelijke problemen dus. Twee licht ik er nog in het bijzonder uit: het ontbreken van motivatie en van binding met de samenleving.

Op dit gebied kan de kerk een belangrijke rol spelen.

Samengevat kan worden gesteld dat veel gedetineerden zich met hun leven in een vicieuze cirkel bevinden waar ze zich op eigen kracht niet uit kunnen bevrijden. Ze gaan gevangenis in en gevangenis uit. In Exodus blijkt dat een samenhangend begeleidingsaanbod gericht op de meervoudige problematiek succesvol is. Zo vervult het particulier initiatief, ontstaan in justitiepastoraat en kerken, een voortrekkersrol in de samenleving.

Als afsluiting van dit eerste gedeelte hecht ik eraan te zeggen dat hulp aan slachtoffers van misdrijven voor mij ook een heel belangrijk aandachtspunt is. In het justitiepastoraat wordt in de gesprekken aan wat gebeurd is in het delict aandacht geschonken. Het is ook een goede zaak dat de positie van slachtoffers van misdrijven in de samenleving steeds grotere aandacht krijgt.

2. Sociale uitsluiting

Als tweede punt maak ik een aantal opmerkingen bij een proces van sociale uitsluiting dat in onze samenleving gaande is.

Sociale uitsluiting kan allerlei oorzaken hebben. Mensen kunnen zichzelf uitsluiten, het kan ontstaan door opvattingen in de samenleving.

Sociale uitsluiting kan ook ontstaan door het functioneren van instituties. Over dit laatste gaat het mij nu. Zomaar een paar opmerkingen hierover.

Er ligt in welzijnsland een sterke focus op zelfredzaamheid. Met zelfredzaamheid is niets mis. Sterker nog: het is ook een uitdaging voor ieder mens om op z'n eigen benen te staan en z'n eigen leven te kunnen dragen. Maar te weinig wordt gerekend met mensen onder ons zijn die nooit volledig of zelfs helemaal niet zelfredzaam kunnen zijn. Mensen die altijd een steuntje in de rug, de hand van een ander nodig hebben om verder te kunnen.

Aan zichzelf alleen overgeleverd lopen ze vast in de grootschaligheid van de welzijnsinstellingen en de sociale voorzieningen en in de anonimiteit van grote delen van onze samenleving.

Wat ik ook signaleer is dat er in de hulpverlening ook een sterke zakelijkheid is gegroeid. Ook met zakelijkheid is niets mis, want wat we doen moet zo effectief mogelijk gebeuren en met een zo groot mogelijk bereik.

Maar de zakelijkheid kan ook heengroeien over de werkelijkheid van het leven. Heel wat mensen passen niet in de productcatalogussen die er allemaal zijn. En ze raken zoek op hun gang langs de loketten en de telefoonbeantwoorders.

Wat ik ten slotte wil noemen is de veel te grote nadruk die er in de hulpverlening ligt op bureaucratische processen. Heel veel medewerkers zijn toegewijd. Ze hebben voor een sociale functie gekozen, hulp aan mensen, en ze hebben meestal geen passie voor bureaucratische processen.

Wouter Hart schrijft in zijn boek *‘Verdraaide organisaties, terug naar de bedoeling’* over professionals die verstrikt raken tussen enerzijds waar het om gaat in het werk en anderzijds het systeem waarin men gevangen zit. Hart spreekt over de mythe van de beheersbaarheid. (pag. 20) In iedere organisatie is sprake van een systeemwereld met allerlei afspraken hoe in de leefwereld (de praktijk) moet worden gewerkt.

De systeemwereld is bedoeld de praktijk van de cliënten en hun behoeften en de professionals te ondersteunen. In het organisatiedenken is volgens Hart de systeemwereld de leefwereld gaan overheersen. De leefwereld is de wereld van de bedoelingen van de organisatie: waarvoor de werkers op aarde zijn. Verpleegkundigen hebben voor het vak gekozen om mensen te verplegen en niet om formulieren in te vullen. Er moet vanuit de leefwereld van de bedoeling gekeken worden naar de systeemwereld. Centraal staat in deze benadering het denken vanuit de behoefte van de cliënt. Deze omkering leidt tot grotere effectiviteit. Cliënten en medewerkers zijn meer tevreden en het levert betere financiële resultaten op.

Naast de materiële armoede groeit er een nieuwe armoede. Immaterieel. Van mensen die niet in staat zijn in verbinding te komen met de voorzieningen en de voorzieningen zijn er niet op ingesteld om outreachend te zoeken wie hulp nodig heeft.

Dan ontstaat de vicieuze cirkel dat je eerst een hulpvraag moet hebben om geholpen te kunnen worden, en velen hebben niet het flauwste besef welke hulpvraag ze hebben. En als ze die al hebben, ligt dat vaak op een ander gebied dan waar die hulp werkelijk nodig is, omdat ze geen zelfinzicht hebben.

De samenleving kan niet zonder de passie van de kerk. Ik denk dat op het gebied van de kwaliteit van onze samenleving een belangrijk aandachtsveld ligt voor een bewogen kerkgemeenschap.

We hebben behoefte aan een kerk die geïnspireerd naar buiten treedt en over de grenzen van de eigen kerkgemeenschap heen zoekt waar mensen aan het leven ten onder gaan. De vermoeiden en belasten, gestigmatiseerden, de drop-outs, de eenzamen. En die mensen kun je in alle lagen van de bevolking tegenkomen, zo is mijn ervaring. Door de zorg van de kerk kan de samenleving op hen georiënteerd blijven.

Overal waar de kerk zich verbindt met sociale presentie en activiteiten, groeit de kerk.

Een paar jaar geleden belde Selmon mij op. Hij vertelde mij dat hij was opgenomen in een begeleidwonenproject voor ex-gedetineerden ‘De Ontmoeting’ in Epe. En dat het goed met hem ging. ‘Het is wel afzien, maar ik wil nooit meer terug in dat oude leven’.

Het keerpunt in zijn leven kwam toen hij voor een aandoening aan zijn alvleesklier in het ziekenhuis lag. Hij lag in coma en hij was opgegeven. Het duurde niet lang meer of de behandeling zou worden gestaakt. Geestelijken waren om hem heen om voor hem te bidden. En hij werd een paar uur voordat de stekkers eruit getrokken zouden worden, wakker. 'Als ik op dat moment niet wakker geworden was, zou ik er nu niet meer zijn.'

Het was een keerpunt in zijn leven. Hij voelde zich aangeraakt op een bijzondere manier, zoals nog nooit eerder. Het was een scharniermoment om zijn leven echt een nieuwe wending te geven.

Regelmatig vertelde hij me over de telefoon over de vorderingen die hij maakte. Het bleef goed met hem gaan. Hij bouwde een kennissenkring op en hij deed allerlei werkzaamheden om werkervaring op te doen.

De passie van de kerk. Dat is gaan in het voetspoor van Jezus. En doen als Hij deed. Jezus maakt heel in deze wereld wat gebroken is. Hij doet dat niet in een religieuze extase boven de werkelijkheid uit, maar Hij staat met z'n blote voeten midden in de gebrokenheid van het leven van de mensen.

Midden in de samenleving. En Hij gaat met hen een weg van herstel van het leven. Een nieuw perspectief. Hij kijkt niet naar hen door de bril van het verleden, maar door de bril van de toekomst. Jezus brengt hoop in het leven. Hij nodigt mensen uit om op te staan. En als ze dat zelf niet kunnen, dan laat Hij zijn discipelen naar Hem toegaan om hen daarbij te ondersteunen.

'Gedenkt de gevangenen als medegevangenen' staat er in de bijbel. Het woordje gedenken is een heel bijzonder woord: overal waar God mensen gedenkt, schept Hij toekomst tegen de feiten in. Gedenken staat tegenover woorden als wegwissen, wegschrappen uit de geschiedenis, afschrijven. Geloven in God is tegen de feiten in geloven. Tegen de feiten in blijven hopen. Blijven hopen samen met mensen die alle hoop verloren hebben. Heel duidelijk wordt dat op Golgotha. Jezus hangt daar aan het kruis, samen met twee misdadigers. De een zegt: gedenk mijner wanneer Gij in uw Koninkrijk komt. En dan antwoordt Jezus: 'Heden zult gij met mij in het paradijs zijn'.

Hij stelt geen voorwaarden. Hij stelt niet uit. Hij verwijst niet door. Hij zegt niet: je moet eerst op je knieën. Of: je hulpvraag is niet scherp genoeg. Of: je moet eigenlijk niet bij mij zijn, want ik heb een time out. Direct zegt Hij: heden zult gij met mij in het paradijs zijn. In alle dodelijke wanhopigheid en op de doodsgrens schept Hij toekomst.

Toen Selmon me weer een keer belde zei hij me dat hij gedoopt zou worden in een kerk in Apeldoorn. En hij nodigde me uit om daarbij aanwezig te zijn.

'Ik heb een keuze gemaakt', zei hij, 'en daar wil ik ook voor uitkomen. Ik wil nooit meer terug in dat oude leven.'

Toen hij gedoopt werd, was de kerk stampvol.

Met een wit kleed aan stond hij in het water. Het leek de blindgeborene wel! De voorganger stelde hem de vraag: Selmon, geloof je in Jezus Christus en wil je hem navolgen? Met krachtige stem zei hij: Jazeker! En toen werd hij onder water gedompeld.

Het ontroerde me diep toen ik hem daar uit dat water omhoog zag komen.

Ik zag zijn hele geschiedenis aan me voorbijgaan: ondergang en weer een beetje opstaan, terugval, z'n verslaving, de inbraken die hij had gepleegd, z'n ouders.

Dat oude woord over Jezus schoot me zomaar te binnen:

'Zo is dan wie in Christus is een nieuwe schepping: het oude is voorbijgegaan, zie, het nieuwe is gekomen (2 Cor. 5:17).

Het oude leven is voorbijgegaan en het nieuwe is gekomen. Dat is wat geen mens kan zeggen over de zwarte bladzijden van zijn eigen geschiedenis.

Dat is wat geen psycholoog of psychiater of welke hulpverlener ook je kan geven. Een volstrekt nieuwe levenssituatie scheppen kan alleen God: Hij bevrijdt je van waar je in gevangen zit en geeft je nieuw leven. Hij maakt een herboren mens van je.

De samenleving kan niet zonder de passie van de kerk. Wij kunnen niet leven zonder de heilzame werking van het evangelie. In de gevangeniskerk ben ik dieper gaan geloven. Ik heb gezien dat het christelijk geloof van betekenis is op de **vierkante millimeter** van het persoonlijke, in mijn diepste levensvragen en het geeft mij richting op de **vierkante kilometer** van het breed maatschappelijke.

Het Koninkrijk Gods, een samenleving waar ieder mens, de grote en de kleine, tot zijn recht komt, van betekenis is.

Een wereld waar we er allemaal bij horen. En elkaar bij de hand nemen, Gods toekomst in.

3. Wat de passie van de kerk betekent voor de samenleving

De samenleving kan niet zonder de passie van de kerk. De kerk heeft de samenleving veel te bieden, vanwege het evangelie dat het hart van haar bestaan is.

De kerk is er niet voor zichzelf, maar de kerk is er voor de mensen. Ik som zomaar een vijftal punten op.

1. De kerk heeft aandacht voor het hoogstpersoonlijke *én* voor het gemeenschappelijke. Ieder mens telt en ieder mens heeft een eigen waardevolle inbreng. De kerk is drager van een onverwoestbare humaniteit. Ieder mens, hoe zijn leven ook loopt, is beelddrager van God, kind van Hem. Zo zien we in elkaar altijd allereerst een schepsel van God en een medemens. We ervaren er dat we aanvaard zijn, hoe het leven ook loopt.

Bij ons hoort iedereen erbij, niemand uitgesloten.

De kerk vormt ook een gemeenschap, waarin we de zorg om het leven met elkaar delen en waar we uitbeelden wat nog niet is. We pionieren er op de speelplaats van het heil.

2. In het pastoraat zijn we bij mensen om niet. We zijn er in vreugde en verdriet, in hoop en wanhoop.

Er is troost te vinden, bemoediging, we helpen elkaar voort, we bevestigen, we geven aandacht, we helpen elkaar op te staan. De kerk is een gemeenschap om samen het leven te dragen. We hebben aandacht in een samenleving waar aandacht is wegbezuinigd, niet passend in de verrichtingen.

3. We brengen in wat in onze zakelijke, geformatteerde, gereguleerde zelfredzaamheidscultuur vaak zo node wordt gemist: liefde en bewogenheid.

4. In de kerkgemeenschap houden we het uit met onvermogen van mensen. En dat is een heel belangrijk aspect. Onze wereld is niet volmaakt. Er zijn mensen die nooit boven hun onvermogen uitgroeien. We laten ons niet afschrikken door de chaos waarin mensen leven, omdat we aangesloten zijn op een andere bron dan de chaos.

5. De kerkgemeenschap is naar haar roeping niet in zichzelf gekeerd, maar outreachend. Ze zoekt de mensen op. Heel in het bijzonder hen die geen helper hebben. Ze is naar haar wezen breed maatschappelijk georiënteerd om te signaleren waar de wereld nog niet is zoals die door God is bedoeld. En om in de samenleving bouwstenen aan te dragen voor de nieuwe tijd.

6. De kerkgemeenschap is wijdvertakt en bestrijkt het hele land van het uiterste noorden tot het uiterste zuiden van het land. In alle steden en dorpen, vaak met meerdere vestigingen. Dat biedt geweldige mogelijkheden voor bezieling en voor het brengen van hoop en verwachting.

Ten slotte: natuurlijk is het niet overal in de kerk zoals hierboven beschreven. De kerk kan naar binnengekeerd zijn. Maar op heel veel plaatsen wordt in en vanuit de kerk gewerkt met passie in pastoraat en diaconaat.

Dat is ook mijn ervaring in het justitiepastoraat. Veel kerken staan open voor sociale activiteiten en er is heel veel vrijwilligerswerk vanuit de kerk.

de kerk draagt een passie in zich mee om God en de mensen te dienen en dichterbij te brengen waar het in de wereld van God om gaat. En zo kan er altijd een appel gedaan worden op het hart van iedere kerkgemeenschap om dichtbij mensen te zijn en om te doen waar het om begonnen is: Gods liefde te brengen bij mensen, tot in alle uithoeken van hun bestaan.

Na een lange tijd dat het goed met hem ging, was Selmon teruggevallen. Hij was heel gespannen en hij dronk teveel. Iedere dag werd ik gebeld door hem of door zijn 74-jarige moeder die hem in huis genomen had. Z'n moeder, een Surinaamse vrouw, smeekt me bijna om langs te komen. 'Selmon gaat dood!', riep ze wanhopig. 'Alle hulpverleners verwijzen naar elkaar', zegt ze als ik haar vraag van wie ze hulp krijgt. Die ervaring met de hulpverlening had ik zelf ook toen ik hen belde over de situatie. Eén van hen had tegen haar gezegd: 'U moet hem op straat zetten.' 'Dat kan ik niet', zei ze. 'Het is toch m'n zoon.' Ik besloot erheen te gaan. Toen ik aan het eind van de middag bij hen thuis kwam in Hazerswoude, was Selmon niet aanwezig. Hij is naar de supermarkt, zei z'n moeder met veelbetekenende blik. De burens zijn hem gaan zoeken, toen ik hoorde dat u zou komen. Ze vertelde hoe moeilijk het was en hoe hij de hele dag op de bank lag. Na een tijdje kwam Selmon thuis. Samen met de burens die hem gevonden hadden, kwam hij binnen. De buurman fluisterde me toe dat hij een fles drank in zijn jaszak had zitten. Die gooi ik straks wel leeg, zei ik. Samen met de burens, een Turkse vrouw en haar Nederlandse man, zaten we in de kamer. Selmon zat naast mij op de bank. Emotioneel. Onsamenhangend. Radeloos. Te veel gedronken. Het was een compleet vastgelopen situatie. Via via had ik telefonisch contact met de verslavingszorg om te vragen of een crisisopvang mogelijk was. Ze kwamen alleen als hij agressief was of een psychose had, kreeg ik te horen. Ik belde met een psycholoog die Selmon kende. Het was helemaal zijn werk niet, maar hij schoof het niet af. Hij was de eerste die in beweging kwam. Hij deed het uit betrokkenheid en hij zei hij dat hij de volgende dag naar een opvangplek zou zoeken. Hij was er redelijk optimistisch over.

'Morgen gaan we proberen of je opgenomen kunt worden', zei ik tegen Selmon nadat ik de telefoon had neergelegd.

'Dan moet je nu gaan slapen, want je hebt rust nodig. En geen druppel meer drinken vannacht. Ik ga nu de flessen leeggooien. En we gaan God vragen bij je te zijn. En over jou en mama te waken.' We baden samen. Christenen, zijn moeder: een Hindoestaanse en de buurvrouw: een moslima. We hielden elkaars handen vast. De Turkse vrouw zei: We moeten aan God vragen dat Hij die rare gedachten uit Selmon z'n hoofd haalt en dat Selmon weer gewoon gaat leven.

En moeder zei: Dat hij weer een beetje rustig mag worden en de drank kan laten staan.

Zelf bad hij ook mee: O God, bevrijd me van deze rotzooi. Ik wil in U geloven en mama niet teleurstellen.

Met veel moeite kreeg ik hem de trap op naar de slaapkamer en ik legde hem op bed.

De volgende ochtend kwam ik eindelijk in contact met de huisdokter van moeder. Hij was daar thuis gekomen, omdat ze een hartaanval had gekregen.

Het leek allemaal gelukkig mee te vallen en wel weer goed te gaan.

Kort daarna hoorde ik van de psycholoog dat hij een plekje gevonden had in de Passion in Hummelo. Een opvangproject voor mensen met psychische nood.

Twee vrijwilligers hebben Selmon vervolgens uit Hazerswoude naar Hummelo begeleid.

Een paar dagen na zijn opname belde ik hem op. Hij had een volslagen verkeerd beeld van de werkelijkheid.

Hij zei het opvanghuis te willen verlaten en hij wilde weer op zichzelf gaan wonen.

Toen heb ik hem heel fors toegesproken.

‘Je bent helemaal op de verkeerde weg’, zei ik. ‘Je moet weer terug naar het nieuwe leven dat je begonnen bent. Je moet weg uit die rotzooi. Denk aan je moeder. Vorige week kon je niet meer op je benen staan van de alcohol. Je hebt dringend hulp nodig.

En vertel me niet dat je het niet kunt, want je hebt het ook laten zien in het begeleidingsprogramma waar je heel goede resultaten hebt geboekt.’ Hij bedaarde en het ging allemaal een toontje lager.

Ik zat op dat moment in de auto en over de autotelefoon heb ik met hem gebeden. Ik sprak de woorden en hij sprak ze na. Hoorbaar werd hij in de ontmoeting met God rustiger. En toen we klaar waren met bidden zei hij: ik zal hier blijven.

Weer een paar dagen later belde ik Selmon op. ‘Jouw gebeden worden verhoord’, zei hij. Ik heb hier een goed gesprek gehad over mijn problemen.

En hij zat alweer net zo als altijd vol met goede voornemens.

Geloven in God is geloven in mensen, altijd weer, nu eens tegen de stroom in, dan weer door een diep dal van onvermogen.

Maar altijd met een vergrootglas kijken of er iets in een ander te bevestigen valt. ‘Ze geloven meer in jou dan jij in jezelf gelooft’, zei een Exodusbewoonster. Dat is de passie van de kerk en voor die passie zijn vandaag de velden wit om te oogsten.

Jan Eerbeek is oud-gevangenispredikant in 's-Hertogenbosch en Scheveningen, oud-hoofdpredikant bij het ministerie van Veiligheid en Justitie, oud-voorzitter van Exodus Nederland. Hij was lid van de gemeenteraad van den Haag voor het CDA.

Bij zijn afscheid van het justitiepastoraat en van Exodus in 2013 presenteerde hij het boek ‘Gaan in het licht van de hoop’ (Ark Media) met concrete beschrijvingen van ontmoetingen binnen en buiten de gevangenis, persoonlijke theologische en pastorale reflecties en signalen voor de kerk, samenleving en politiek.